

**ULUSLARARASI HÂCE MUHAMMED LUTFÎ
(ALVARLI EFE)
SEMPOZYUMU
(25-26 NİSAN 2013, ERZURUM)
BİLDİRİLER**

**EDİTÖR
PROF.DR. CENGİZ GÜNDOĞDU**

**EDİTÖR YARDIMCILARI
ARŞ.GÖR. MUAMMER CENGİZ
ARŞ.GÖR. OSMAN NURİ KARADAYI**

ERZURUM - 2013

© 2013 Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü

Bu eserin tüm yayın hakları, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğüne aittir.
Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve
elektronik ortama taşınmaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu
yazarlarına aittir.

ESER ADI : **ULUSLARARASI HÂCE MUHAMMED LUTFİ
(ALVARLI EFE) SEMPOZYUMU**

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO : 1030
TAKIM NO: 978-975-442-503-1
ISBN NO : 978-975-442-504-8

Kapak & Dizayn : Muhammet S.KARACA

Baskı : Zafer Ofset
Yenikapı Caddesi No.1
25100 Yakutiye / ERZURUM
Tlf: 0442 234 22 85 - Fax: 0442 235 95 52

Alvarlı Efe'nin Düşüncesinde Ehl-i Beyt Tasavvuru

Yrd. Doç. Dr. Hanifi Şahin
Karadeniz Teknik Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Giriş

Alvarlı Muhammed Lutfi (v. 1956), Nakşibendi tarikatının Hâlidîyye koluna bağlı bir müşittir. Onun silsilesi Bitlisli Muhammed Küfrevî, Seyyid Tâhâ Hakkârî yoluyla Hâlid el-Bağdâdî (v.1242/1826)'ye

ulaşmaktadır. Hâlidîyye, İslâm dünyasının geniş ölçüde kabul gören ve siyasi görevler almaktan kaçınmayan sufi gruplarından birisidir. Bu özellikleriyle farklı zaman ve bölgelerde siyasi, sosyal ve ekonomik şartlardan rahatsız olan Müslüman kitleleri harekete geçirebilmiştir. Kuzey Irak, Kuzeybatı İran, Kuzeydoğu Suriye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Hâlidîyye'nin yayılma merkezleridir. Etkili oldukları ve siyasi mücadelelerde ön plana çıktıkları bir başka bölge de Ruslara karşı verdikleri Kuzey Kafkasya'dır. Muhammed Yarağî ve Cemâleddin Gazi-Gümüki, Gazi Muhammed (v.1832) Hamza Beg (v.1834) ve Şeyh Şâmil Ruslara karşı direnen önemli Hâlidî şeyhleridir (Algar, 1997: XV, 295). Bu ekolün XX. asırdaki önemli temsilcisi olan Alvarlı Efe de 1916-1918 yılları arasında iki yıl imam olarak görev yaptığı Çat/Yavi'de Rus ve Ermenilerle savaşmıştır (Kutlu, 2006: 59).

Türkiye cumhuriyetinin kurulmasından sonra 1933-1947 arasında din eğitimi açısından yaşanan olumsuz dönemlerde halkın dini kültürünün devamlılığının sağlanmasında, resmen kapanmış olsalar da, bir şekilde din hizmetlerini sürdüren tarikatların önemli hizmetleri olmuştur. Bu bağlamda Doğu Anadolu'da etkin olan Nakşibendiyye'nin Hâlidîyye kolunun iki önemli ismi; Ahmed Ziyâuddin Gümüşhanevî (v.1893) ile Alvarlı Muhammed Lutfi Efe'nin hizmetlerine işaret etmek gerekir. Hâlidîyye kolu Anadolu'da medrese-tekke geleneğini birlikte yürütmeyi başarmış bir yapılanmaya sahiptir. Bu cümleden olarak Alvarlı Muhammed Lutfi Efe, Doğu Anadolu Nakşî dergâhları geleneğinde yetişen, Erzurum ve çevresinde oldukça tanınan bir müşittir. Aile çevresine bağlı olarak Nakşî medrese geleneğinde yetişen ve çeşitli camilerde imamlık vazifesi yapan Alvarlı Efe, ilmi, irfanı, ahlaki, takvası yanında süfi meşrebiyle, Türkçe söylediği didaktik gazelleriyle halkın dikkatini çekmiş ve çevresinde küçümsenmeyecek bir taraftar kitlesi oluşturmayı başarmıştır. Çevresindeki zenginleri eğitime yatırım yapmaya, gençleri de eğitime teşvik eden Alvarlı Efe'nin bu çabalarının meyveleri sonraki yıllarda Erzurum'da alınmıştır (Sankaya, 1998: 96).

Alvarlı Muhammed Lutfi, önemli bir gönül insanı olmasının yanı sıra yaşadığı hayatın tam içinde yer almıştır. Toplumda gördüğü dini değerlerin yozlaşmasına, dini yaşayışı salt inanç olarak telakki eden anlayışlara karşı durmuş, halkın gafletten uyanması konusunda telkinlerde bulunmuştur. Özellikle ezanın aslı harfleriyle okunmasının yasaklanışını eleştirmiş, bu durumu zulmün sembolü Haccâc'ın yaptıklarından daha büyük bir zulüm olarak değerlendirmiştir. O, Ermeni katliamlarına maruz kalan insanların acılarını paylaşmış, kendi kusurlarının sonucu olarak gördüğü kıtlık felaketinin kaldırılması için, Hz. Âdem'den başlamak üzere, birçok unsurun tavassutuyla Allah'a niyazda bulunmuştur. Hâlidî ekolünde görülen Osmanlı yakınlığının izleri onun şiirlerinde de görülmektedir. Nitekim o, Osmanlı'nın yenilgisini dünya ve ahiret dengesinin bozulması,

imanın yavaş yavaş kaybolması şeklinde algılamış; bu zamanlarda ölmenin bir kazanç olduğunu düşünmüştür (Lutfi, 2011: 105, 263, 325, 639, 657, 683).

Bu tebliğ, Alvarlı Muhammed Lutfi Efe'nin Hulâsatü'l-hakâyk'ındaki Ehl-i Beyt tasavvurunu incelemektedir. Onun şiir, gazel ve kasidelerinde yer alan kavramların birçoğu, Şii, Alevi-Bektaşî düşüncesinde de yer almaktadır. Bu nedenle Alvarlı Muhammed Lutfi Efe'nin düşüncesindeki kavramların, mezhepler tarihi perspektifinden farkı veya ortaklığı, ilgili düşünce ekollerinin bakış açılarıyla kısaca karşılaştırılacak, onun sahabeyi, Ehl-i Beyt'in merkezinde yer alan isimleri nasıl algıladığına da işaret edilecektir.

Kavramsal Çerçeve ve Tanımlama Problemi

Ehl-i Beyt kavramı İslam düşüncesinde ortaya çıkan bütün disiplinlerce değer verilen önemli bir semboldür. Sembol; bir anlam, nitelik, soyutlama ya da nesneyi göstermek, ifade etmek için kullanılan sözcük olarak tanımlanabilir (Cevizci, 2000: 840). Hz. Peygamber'in ailesini, ev halkını tanımlamak üzere İslam düşünce tarihinde çok sayıda kavram üretilmiştir. Bu kavramların bazıları ya doğrudan Kur'an'dan ya da Hz. Peygamber ve ailesinden merkezi isimlerden hareketle oluşturulmuştur. Bunlar içerisinde, tarihi kökenleri olması ve Kur'an'da da yer alması itibarıyla, Ehlü'l-Beyt önemli bir kullanım alanına sahiptir. Bu terkip Kur'an'da üç yerde (Hûd 11/73; Kasas 28/12; Ahzâb 33/33) geçmektedir. Kaynaklar, Ehl-i Beyt terkinin İslam'dan önceki dönemlerde de kullanıldığına işaret etmektedir. Câhiliye döneminde, Ehlü'l-Beyt/Ehlü'l-Buyûtâtu'l-Arab, Beytu's-Şeref, Ehlü Beytu's-Şeref, Beytu'r-Racul, Beytu'l-Kavm, Beytu'l-Meşhûre gibi, daha çok siyasi ve dini liderliği ifade etmek üzere, kavramın değişik kullanımlarına rastlanmaktadır (İbn Manzûr, 1990:1415; İsfehani, 1452: 64; Zebidi: VII, 217). Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, Câhiliye devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden Ehl-i Beyt tabiri, İslâmî dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu manasına gelen bir terim olmuştur (Öz, 1994: X, 498).

İslam tarihinde Hz. Peygamber'in ev halkını tanımlamaya yönelik başka kavramlar da vardır. Âl-i Abâ, Ehl-i Kisâ, Pençe-i Âl-i Abâ veya Hamse-i Âl-i Abâ, Âlü Beyti Muhammed, Âlü Beyti'n Nebi, Ehl-i Beyti'n-Nebi, Üsratü Muhammed, Alü'l-Beyt, İtratü'n-Nebi, Âlü Fâtma, Benü Fatma, Reyhânetü Resûlillah, Seyyidâ Şebâbi Ehlü'l-Cenne ve Sıbtu Resûlillah, İbn Resûlillah, Veledü'n-Nebi ve Habibuhü ve Züriyyetühü ve neslühü, Âlu Ali b. Ebi Talib, Benü Ali, Veledü Ali b. Talib gibi kavramlar gösterilebilir (bkz. Taberi: VI, 288, V, 285; Belâzuri, 1996: II, 328,385; Uludağ, 1989: II, 306; Uyar, 2004: 34).

Ehl-i Beyt'in kıymetine yönelik ortak bir algı söz konusu olsa da, kavramın muhtevasının ne olduğu konusunda bir ittifakın olmadığı görülmektedir. İslam düşünce tarihinde aynı kültür ve medeniyet havzasında ortaya çıkan bazı kavramların, Müslümanlar tarafından farklı anlam kategorilerinde kabul edildikleri olmuştur. Özellikle ekolleşme sürecinde Süî ve Sünnî çevreler "Ehl-i Beyt" kavramına, Kur'an ve Hadislere dayandırılarak, farklı anlamlar yüklemişlerdir. Her düşünce ekolünün kendi referansları çerçevesinde tanımlar yaptıkları ve bu tanımların da dinamik bir şekilde varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu durum kavramların muhtevalarının değişip değişmediği meselesine eğilmeyi gerektirir. Kavramlar zamanla değişip dönüşmekte midir ya da bir mezhebin benimsediği Ehl-i Beyt tanımı neden diğer ekollerce kabul edilmemektedir gibi sorular, dikkat çekmektedir. Bu durum, önceki kabullerin aksine, kavramların düşüncelerde en kalıcı şeyler olmadığını, kavramların içeriklerinin fertten ferde,

toplumdan topluma ve hatta aynı toplumun farklı dönemlerinde değiştiğini kabul eden bazı yeni sosyal bilimcileri haklı çıkarmaz mı? İslam düşünce ekolleri arasında aynı kavramları kullanmalarına rağmen, kendi ideolojileri ve algılama biçimlerine uygun olarak bir birlerinden farklı muhtevayı kast ediyor olmalarının temel nedenleri arasında, tarafların/ müntesiplerin, bilgi sistemlerinin, farklı anlam kodlarına ve referans çevrelerine sahip olmaları gösterilebilir (Kutlu, 2000: 99).

Kavramlara yönelik ideolojik bir tutum olan bu durum, aynı kavramın neden birden çok tanımlı olduğunu, kavramın içine siyasi-dini imgeler yerleştirilerek nasıl kullanıldıklarını da gösterir. Bu durum İslam düşünce tarihinin en temel problemlerinden birisi olan kavramların güvenilirliği sorununu gündemimize taşır. Özellikle toplumsal boyutu olan kavramların, mezheplere, gruplara, cemaatlara verilen isimlerin tarihsel akış içerisinde nasıl anlam değişikliklerine uğradıkları ve nasıl keyfi olarak kullanıldıkları zaman zaman gözden kaçmıştır. Bunun en büyük sebebi "süreç" mantığının çok fazla ön plana çıkamayışıdır. İslam Bilimlerinin her alanında öncelikle kavramlar konusuna özen göstermek, İslam düşüncesinin tarihi seyrini anlamayı kolaylaştıracağı gibi, Müslümanların bilim dünyasına yapmış oldukları katkının ortaya çıkmasına da imkân sağlayacaktır (Onat, 2007: 20).

Ehl-i Beyt kavramı bu sıkıntıların ne ölçüde yaşandığını ortaya koyabilecek önemli örneklerden biridir. Tarihi süreçte birbirine yakın, zıt ve paralel Ehl-i Beyt tasavvurları oluşmuştur. Farklı Ehl-i Beyt tasavvurları, aynı tarih diliminde olabildiği gibi, farklı dönemlerde, birbirinden farklı anlayışlar da ortaya çıkmıştır. Kimileri, Hz. Peygamber'in yakın akrabaları olan Ehl-i Beyt'i görmezlikten gelirken, kimileri de meseleyi itikadi yöne taşıyarak ayrıcalıklı bir konum atfetmiştir (Karabiber, 2007: 2). Örneğin Şii ve Alevi Bektaşî düşüncesinde kavramın kapsamına yönelik açıklamalar Sünnî düşünceden farklıdır. Söz gelimi Şia Ehl-i Beyt'e, dâhil edilen kişi sayısını sadece beş kişi ile sınırlarken, Sünnilikte, Hz. Peygamber'in hanımları ve çocuklarının da dâhil olduğu ev halkı Ehl-i Beyt kapsamına girebilmektedir (Maturidi, 2005: VIII, 383; Râzî, XXV, 210). Yine tüm Haşimîleri Ehl-i Beyt kapsamında değerlendiren yaklaşımlar olduğu gibi, kavramın içine Haşimîlerden sadece Talibîleri koyanlar da olmuştur. Öte yandan Ehl-i Beyt kavramının, sadece Hz. Hüseyin soyundan gelenlere ait olduğunu, bu nedenle Hasan soyunun bu tanımın dışında olması gerektiğini düşünen anlayışların var olduğu da bilinmektedir (Fevzi, 2000: 400).

Farklı Ehl-i Beyt tasavvurları, sosyo-politik olaylara yansımış ve çoğu zaman temel ihtilafların nedeni olagelmıştır. Ehl-i Beyt'e yönelik mezhebi algı nedeniyle bazı teolojik yüklemeler yapılmıştır. Mesela, Şii düşüncesi, Ehl-i Beyt anlayışını imamet nazariyesinin temelini koyarak, oradan "bütünleştirici bir ideoloji ve mutlak egemen bir siyasi otorite" (İçcan, 2002: 94) düşüncesi çıkarmaya çalışmıştır. Ehl-i Beyt'i sevmek (tevallâ) veya sevmemek (teberrâ), yeni toplumsal kategoriler oluşturmanın kriteri olmuştur. Ayrıca bu anlayış, Ehl-i Beyt'in kapsamına soktuğu imamlara, ilgili ayet gereği, ismet sıfatını vermiş, bilgiyi imamlara tahsis etmek (Kuleynî, 1983: I, 228) suretiyle de farklı bir epistemoloji anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan Sünnî telakkide Ehl-i Beyt kavramının içine, ilgili ayete referansla, Hz. Peygamber'in hanımlarının dâhil edilmesi, en azından onların tartışma dışı bırakılmalarını amaçlayan bir adım olarak da kabul edilebilir. Hangi zaviyeden bakılırsa bakılsın tüm bu çabalar, herhangi bir kavramın bu perspektifle ele alındığında nasıl siyasallaştırılabildiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Tasavvufî Düşüncede Ehl-i Beyt Tasavvuru

İslam düşünce tarihinde Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'ine duyulan sevgi, çeşitli ürün, eserlerle ortaya konulmuştur. Bu anlamda en kalıcı eserler mutasavvıfların elinden çıkmıştır. Ehl-i Beyt'e duyulan sevgi daha çok Kerbelâ mateminden hareketle ele alınmış ve bunun sonucunda önemli kişilerin ölümü üzerine kaleme alınan, ölen kişiyi öven ve ölümü üzerine duyulan üzüntüyü dile getiren ve adına mersiye denilen çok sayıda eser yazılmıştır (Turgut, 2010: 509).

Ehl-i Beyt kavramı, tasavvufî metin ve anlayışlarda sıklıkla yer almıştır. Tasavvuf düşüncesinde Ehl-i Beyt algısı, Şii, Alevî-Bektaşî düşüncesindeki tanımına yakındır. Mevlevîyye, Rifâiyye ve Kâdiriyye gibi Sünnî tarikat çevrelerinin Ehl-i Beyt tanımı, umumiyetle Şia'nın tasvir ettiği manada anlaşılmuştur (Öz, 1994, X: 498). Özellikle Hz. Ali'nin merkez isim olarak yer aldığı tarikatlarda bu anlayışın olduğu rahatlıkla görülmektedir. Ancak İslam düşünce tarihinde ortaya çıkan ve kabul gören tarikatların genel özelliği, Ehl-i Beyt'in tanımına yönelik farklılıklar olsa da, Şii ve Alevî düşüncede görüldüğü gibi, tanımın kapsamına girmeyen sahabeden diğer isimlere herhangi bir ön yargı ve eleştirinin görülmemesidir. Tasavvufî anlayışta her sahabe rahatlıkla kabul görmüştür.

Orta Asya'da İslam'a giren Türklerde Ehl-i Beyt sevgisi kolay kabul görmüş, saygıyla karşılık bulmuştur. Örneğin Yusuf Has Hâcib (XI. asır)'ın düşünceleri, Ehl-i Beyt'in Türkistan'da nasıl algılandığı hakkında bilgi vermektedir. O şöyle der: "Hizmetkârlardan başka ve beyin adamları dışında, münasebette bulunacağın kimselerden bazıları, Peygamber'in neslidir. Bunlara hürmet edersen, devlet ve saadete kavuşursun. Bunları pek çok ve gönülden sev; iyi bak ve yardımda bulun. Bunlar, Ehl-i Beyt'tir. Peygamber'in uğurudur. Ey kardeş! Sen de onları, sevgili Peygamber hakkı için sev" (Yusuf Has Hâcib, 1988: 313).

Tasavvufî düşüncede Hz. Ali ilmin piri sayılır. Kendisine Ledün ilminin büyük bir kısmının verildiğine inanılır. Ledün ilmi sahibi Hz. Ali'nin tevhidde, marifette, imanda ve ilimde pek kâmil olduğu herkesçe bilinir (Aşkar, 2001: 15). Tasavvuf ilminin kaynağı ledün ilmi bir bakıma Hz. Ali'nin soyuyla devam eden ve gelecek nesillere aktarılan kutsal bilgi olarak Alevî -Bektaşîlerce anlaşılmuştur. Selçuklu ve Osmanlı tekke ve zaviyelerinde verilen ahlak eğitimi, tasavvufun teorik temellerini içeren fütüvvetnâmelerde de Hz. Ali, oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin'in ismi, ahlakın, sabrın, kanaatin, nefse hâkimiyetin, yiğitliğin, tövbenin, teslimiyetin, uzletin sembolleri olarak çokça geçmektedir (Arslanoğlu, 1997: 9, 30).

Hz. Ali'nin bazı özellikleri onu ayrıcalıklı kılmıştır. O, ilk Müslümanlardandır, Peygamberimiz (s.a.s.)'in damadıdır. Hz. Peygamber'in soyu onunla devam etmiştir. Gerek Bektaşî dervişleri, gerekse diğer tarikat erbabınca, Hz. Ali'ye "Şâh-ı Velâyet", "Sultân'ül-Evliyâ" lâkablari uygun görülmüştür. Pek çok tarikatın silsilesi, Hasan-ı Basrî veya on iki imam kanalıyla Hz. Ali'ye ulaşmaktadır. Bu tarikatlar, silsilelerinin Ehl-i Beyte ulaşmasını bir üstünlük vesilesi kabul etmektedirler. Bütün tarikat meşâyihî, usul ve ilimlerini Hz. Peygamber'den Hz. Ali silsilesiyle almışlardır. Ümmetin ilk velisi Hz. Ali, sonuncusu da Muhammed Mehdi'dir (Çiçek, 1982: 113; İslâm'da ne kadar tarikat, yol varsa hepsinin piri Hz. İmâm-ı Ali'dir" (Safer Baba, 1998: 13). Hatta bazı mutasavvıfların Ali sevgisi aşırına bile kaçmıştır. Mesela Eşrefoğlu Rûmî (v. 874/1469), Hz. Ali sevgisini eserlerinde sıkça dile getirmekte ve Hulefâ-i Raşidin içerisinde sevilmeğe en fazla layık olanın Hz.

Ali olduğunu belirterek en evlâ makamı O'na hasretmektedir. Ehl-i Beyt'i yani, Hz. Peygamberin çocukları, on iki imam ve onların soyundan gelenleri sevmenin vacib olduğunu söylemektedir. Hatta Eşrefoğlu, "Alevî" kelimesini "seyyid" kelimesi ile aynı anlamda kullanmaktadır. Seyyidlere hürmet konusuna örnek olarak İmam Şâfi'nin, seyid olan küçük bir çocuğa ayağa kalkarak hürmet etmesini gösterir, onlara hürmet etmek, Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye hürmet etmektir (Özkan, 2013: 33).

Alvarlı Efe'de Ehl-i Beyt Tasavvuru

Alvarlı Efe'nin düşüncesinde dinamik bir tasavvufî neşve ve anlayış vardır. O, tasavvufu; temiz kalple Allah'a dönmek, her daim Allah'ın emirlerini yerine getirmek olarak tanımlar. Ona göre önemli olan tasavvuf terminolojisiyle uğraşmak değil, tasavvufî pratiklerin uygulanmasıdır. Ayrıca üzerinde çokça durduğu bir husus da ehil olmayanın yanında tasavvufî sırların açılmaması hususudur (Lutfî, 2011: 150-151).

Alevî temayülün en az bulunduğu tarikat Nakşibendilikdir. Hatta Nakşibendilik, Süî ve Alevî temayüllere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış, sahabenin önemini ve değerini kuvvetle vurgulamıştır denilebilir. Ancak istisna olmakla birlikte Ehl-i Beyt sevgisini ön plana çıkaran, Muâviye ve Yezid'i lanetleyen Hâlidî şeyhleri de vardır. Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden İsmail Şirvânî'nin halifesi Hamza Nigârî ve mensupları Muaviye'den nefret ederler (Uludağ, 1997: XV, 298). Benzer tutumu Alvarlı Efe'de de görmek mümkündür. Yalnız onun eleştirileri Yezid ve komutanı Şimr'le sınırlı kalmıştır.

Alvarlı Efe'nin sahabeye bakışı, Sünnî düşünceden izler taşır. O şiirlerinde, başta Raşid halifeler olmak üzere, sahabenin tamamına yönelik algısını, İslâm düşünce tarihinde şahıslarla ilgili ön plana çıkan vasıflarına atıfla temellendirir. Bir başka ifadeyle onun sahabe anlayışı, mensubu olduğu zihni dünyanın şiirlerine yansımış halidir. Şiirlerinde ilk dört halifenin isimleri tekrarlarla birlikte on beyitte yer alır (Lutfî, 2011: 231, 545). Beş beyitte Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'in "mağara" arkadaşlığına, Farsça bir terkip olan yar-gâr ile işaret edilmektedir (Lutfî, 2011: 58, 59, 120, 249, 511). Bu terkip bir yerde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer için kullanılmıştır (Lutfî, 2011: 568). Yaklaşık yirmi beş yerde Hz. Ebu Bekir'in siddik vasfına işarete edilir. İki yerde Hz. Ebu Bekir, veliler serveri olarak sunulur (Lutfî, 2011: 47, 146, 160, 283, 315).

İkinci halife Hz. Ömer'in adalet vasfına ve Müslüman olmasıyla İslâm'ın açıktan tebliğine yaptığı katkıya işaret edilir. İki yerde Hz. Ömer'in el-Faruk unvanına atıf yapılır (Lutfî, 2011: 47, 58, 146, 298, 511, 545). Üçüncü halife Hz. Osman'da tarihte öne çıkan vasıflarıyla ele alınır. Onun Hz. Peygamber'in iki kızıyla evliliği dolayısıyla verilen zinnüreyn lakabına üç yerde atıf yapılır. Ayrıca onun yüz güzelliğine ve Kur'ânî nura sahip olduğuna işaret edilir (Lutfî, 2011: 47, 59, 545).

Efe'nin şiirlerinde Hz. Ali ve çocukları çok daha fazla yer tutar.; Murteza, Aliyyü'l-Murteza, Hayder-i Kerrâr, Fâtiḥ-i Hayber, sāhib-Zülfikâr, Şir-i hudâ, Şir-i Yezclân, Şāh-ı merdân, Şāh-ı velayet, Esedullah, Dâmâd-ı Peygamber gibi Hz. Ali'nin çok sayıda lakabı Efe'nin şiirlerinde görülmektedir. On yerde, Süî ve Alevî düşüncesinde oldukça önemi bir terkip olan Aliyyü'l-Murteza'ya yer verilmiştir. On bir yerde Hz. Ali'nin lakabı Mürteza yalın halde yer alır. On dört yerde Hayder-ı Kerrâr lakabı, altı yerde Hayber fatihi, üç yerde Arslan lakabı, iki yerde Peygamberin damadı, dört yerde Zülfikâr, lakaplarına yer verilmiştir. Alvarlı Efe, Hz. Ali'nin ismi ve lakaplarının yer aldığı bazı şiirlerinde onun tavassutunu istemekte (Lutfî, 2011: 87, 579, 588), onu sancaktar/livâdâr olarak nitelendirmektedir (Lutfî 117, 166, 257, 607). Hayder, Esedullah/Allah'ın Arslan'ı, Şāh-

ı merdan, Şir-i Yazdan gibi sıfatlarda Hz. Ali'nin daha çok şecaati (Lutfi, 146, 159, 232, 507); Şah-ı velayet ise daha çok onun manevi boyutuna, ledünni ilme sahip oluşuna ve evliyanın başı oluşuna dikkat çekilir (Lutfi, 2011: 146, 256, 400, 428).

Tüm bu kavramlar Alevi-Bektaşî düşüncesinde önem atfedilen şairler tarafından da sıklıkla kullanılmıştır. Şiliğin Aleviliği etkilediği önemli yönlerden birisinin de Hz. Ali'nin lakapları olduğu bilinmektedir. Bu lakapların birçoğu, Alevi-Bektaşî düşüncesinde önem atfedilen yedi ozanın şiirlerinde sıklıkla yer almıştır (Hatayi Divanı,151; Nesimi Divanı, 1990:117).

Alvarlı Efe'nin şiirlerde Hz. Ali'nin diğer sahabeye göre biraz daha fazla yer almasının nedenleri arasında, bağlı olduğu tarikat silsilesinin Hz. Ali'ye çıkması etkili olmuş olabilir. Alvarlı Efe'nin Ehl-i Beyt tasavvurunun şekillenmesinde Hz. Ali'nin merkezde olduğu görülmektedir. Hz. Ali ile ilgili bazı yaklaşımları Alevi-Bektaşî anlayışlarına yakındır. Nitekim Efe;

*Nûr-i Mevlâ'dan mürekkebsin mükerremsin güzel
Ey kerîm-hilkat kerem-şân Mürtezâ derler sana*

beytiyle (Lutfi, 2011:112) Hz. Ali'yi, Allah'ın nurundan terkip edilen saygın bir kişilik ve yaratılışı güzel olan Mürteza şeklinde nitelendirilmektedir. Bu yaklaşım, Buyruklarda yer alan nur-i Ali anlayışlarına yakın bir bakış açısidir. Buyruklardaki anlayışa göre Hz. Peygamber ve Ali aynı nurdan gelmişlerdir ve bu yüzden ikisi birbirleriyle musahip olmuşlardır. Buyruk'ta ifade edildiği üzere Allah her şeyi yaratıktan sonra bir de yeşil derya yaratmıştır. Daha sonra gücünü göstermek için o deryaya nazar etmiş, dalgalanıp coşan deryadan bir cevher çıkmıştır. İkiye bölünen bu cevherden yeşil olan Hz. Muhammed, ak olan ise Hz. Ali olmuştur (Buyruk, 1982:171). Ancak nur terkihi, başka beyitlerde Hz. Peygamber için kullanılmaktadır (bkz. Lutfi, 20011: 246, 390, 512).

*Enbiyâlar serveri âhir zemân peygamberi
Nûr-i Mevlâ'dan mürekkeb himmetin deryâ mıdır?*

*Nûr-i Mevlâ'dan mürekkebdür vücûdun feyz-i Hak
"Rahmeten li'l-âlemîn"dir zât-ı hüş-yârın senin*

*Nûr-i Mevlâ'dan mürekkebdür Habîb-i Kibriyâ
Kasr-ı muallâsına Allah civâr etsün seni*

Yukandaki beyitlerin ortak özelliği, Hz. Peygamber'in nurunun Allah tarafından olduğudur. Ancak bu durum, Efe'nin düşünce sisteminde Hz. Ali ile Hz. Peygamberin -Buyruk'ta olduğu gibi- bir ve aynı nurdan yaratılmış olduğu anlamına gelmez. Çünkü onun şiirlerinde Allah'ın nurundan yaratılmış olma vasfı sadece Hz. Peygamber'e verilir. Bir beyitte (Lutfi, 20011: 69),

*Kendi nûrumdan seni balk eyledim
Münzelâtımda seni medh eyledim*

demek suretiyle "Allah'ın Hz. Peygamber'i kendi nurundan yaratmış olduğunu, onu vahiylerinde de medh ettiğini ifade etmiş ve bu vasfı sadece Hz. Peygamber'e tahsis etmiştir. Onun düşüncesinde Hz. Muhammed, bütün peygamberlerin imamı, Ali ise evliyanın serdardır. Hz. Muhammed Allah'ın nuru, Ali ise Allah'ın Arslan'ıdır (Lutfi, 20011: 162).

Bununla birlikte Efe'nin düşüncesinde sahabe arasında bir ayrım veya üstünlük arayışı görülmemektedir. Alvarlı Efe ilk dört halife ve sahabeyi insanlığa iman konusunda rehberlik eden kılavuzlar olarak sunmaktadır. Klasik Sünni teorilerdeki hilafet sıralaması, onun şiirlerinde aynen yer alır ve onlar iman rehberleri, gerçek veliler olarak sunulur. Ancak sonraki süreçlerde, Sünni düşüncede, özellikle Şii telakkisine cevap sadedinde ileri sürülen "ilk dört halifenin hilafete geliş sıralamasının, aynı zamanda hilafet ve üstünlük sıralaması" olduğu yönündeki kabule dair açık bir işaret yoktur. Bu, ya onun düşüncesi açısından müsellem bir husustur veya böyle bir tartışmanın içine girmeyi uygun bulmamıştır. Onun şiirlerinde başta Hz. Peygamber olmak üzere, raşid halifeler, Hz. Ali, Hz. Hasan Hz. Hüseyin ve Âl-i Abâ, günahlarının bağışlanması için vesile kılınır (Lutfi, 2011: 59, 231, 579, 200).

Efe'nin şiirlerinde Hz. Fatıma, isim ve sıfatlarıyla anılır. Fatıma; Fâtmetü'z-Zehrâ, Hayrunisa, Hz. Hasan ve Hüseyin (Haseneyn)'in annesi sıfatlarına sahiptir. Hz. Fatıma Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'e ağlayan ve ciğerleri parçalanan anne motifiyle sunulur. Ayrıca Kerbelâ'da sıkıntıya uğrayan Âl-i Zehrâ /Fatıma'nın çocuklarıdır (Lutfi, 2011: 146, 214, 375, 290, 606).

Efe'nin şiirlerinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin isimleri birlikte altı yerde geçmektedir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i temsilen kullanılan Haseneyn terimi, Ceddü'l-Haseneyn şeklinde bir yerde Hz. Peygamber'e, Ümmü'l-Haseneyn şeklinde bir başka yerde ise Hz. Fatıma'ya telmihen kullanılır (Lutfi, 2011: 63, 146).

Efe, Hz. Hüseyin'i Şii ve Alevî-Bektaşî şiirlerinde yer alan Velâyet şâhi, İmam, Evlad-ı Ali, Âl-i Abâ, Ehl-i Beyt gibi kavramlara sıklıkla atıfta bulunmaktadır. Aslında Hz. Ali'nin yirmiyeye yakın lakap ve sıfatları içerisinde yer alan Velâyet şâhi ve İmam ifadeleri, Divan edebiyatında çoğunlukla Hz. Ali'nin lakapları olarak kullanılmıştır. Alvarlı Efe, burada Hz. Hüseyin'i nitelemek için kullandığı bu iki kavramı, başka şiirlerinde daha çok Hz. Ali için kullanmaktadır (bkz. Lutfi, 2011: 428).

Alvarlı Efe'nin şiirlerinde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e sıklıkla atıf yapılmış olsa da bu, onun Hz. Peygamber'in etrafında yer alan diğer insanlara karşı Şii-Alevî Bektaşîlerde olan bakış açısına sahip olduğu anlamına gelmez. Nitekim o, bir beytinde Âl-i Abâ/ Ehl-i Beyt'e ve dört halifeye buğz etmenin Allah'ın lanetine sebep olacağını ifade etmekte ve bu iki değeri birlikte zikretmektedir (Lutfi, 2011: 531). Bu da onun düşüncesinde Sünni düşüncenin izlerini ortaya koyarken Şii düşüncüyü kabul etmediğini göstermektedir. Yine bir başka beyitte raşid halifelerin cennetle müjdelendiğini, sahabenin hepsinin temiz olduğunu, kendisinin Ehl-i Beyt'i sevdiğini ifade etmektedir (Lutfi, 2011: 350). Bu anlayışıyla o, Şii- Alevî-Bektaşî düşüncesinde sahabeye yönelik oluşan algının tam tersi bir bakış açısı ortaya koymaktadır.

Alvarlı Efe'nin düşüncesindeki Ehl-i Beyt tasavvurunun oluşmasında bazı kavramaların katkısı olduğu görülmektedir. Bu nedenle ilgili bazı kavramların onun düşüncesinde nasıl karşılık bulduğuna bakılacaktır.

İmam

Şii düşüncesinde en önemli inanç unsuru olarak kabul edilen bu kavram, sûfilerin şiirlerinde Hz. Ali'yi tanımlamak için kullanılan sıfatlardan birisidir. İmam, kendisine tabi olunan kimsedir. Pek çok şair Hz. Ali'yi şiirlerinde İmam ve yine aynı manadaki İmam-ı pişüvâ olarak zikretmektedir. Bunun sebepleri arasında Hz. Ali'nin örnek şahsiyeti ve hilafeti gösterilebileceği gibi, Şii-İmâmiyye'de Hz. Ali ve oğullarının Hz. Peygamber'den

sonra imam ve halife olduklarına dair inancın (Fırlalı, 2008: 218) da etkisi olduğu söylenebilir.

Efe'nin şiirlerinde imam terimi, yakın temaların işlendiği beş ayrı şiirde geçmektedir. Dört şiirde Hz. Muhammed peygamber, Hz. Ali imam olarak sunulur. Bir şiirde bu iki vurguya Al-i Abâ terimi, gül bahçesi olarak katılır (Lutfi, 2011: 303, 379, 526, 565). Efe, diğer bir şiirinde Hz. Peygamber ile safah, gönül ve ruhu aydınlık dört dost olarak nitelendirdiği raşid halifeleri, bağışlanma vesilesi olarak sunar (Lutfi, 2011: 380).

Benzer kullanımları hem Alevî-Bektaşî hem de sûfi şairlerin şiirlerinde görmek mümkündür (Nesimi Divanı, 107; Hatâyî, 157). Ancak Alvarlı Efe'nin de içinde yer aldığı sûfilerin atıfta buldukları İmam sıfatının Şia'nın anladığı anlamdan ziyade "ümminin imâmı" veya tasavvuf silsilesinin imâmı olarak algılanması daha doğru görünmektedir. Çünkü bu kavramın kullanımında bir sabitlik yoktur. Efe'nin şiirlerde bazen Hz. Peygamber bazen Hz. Ali, bazen de Hz. Hüseyin imam olarak sunulur. Bu da onun düşüncesinde bu kavramın teolojik ve siyasi bir anlamı olmadığını gösterir. Çünkü Şii imamet anlayışının teolojik alt yapısı kadar siyasi alt yapısı da söz konusudur. Oysa sûfilere kavramlar üzerinden bir siyasi anlayış çıkarmak zordur. Çünkü sûfilerin temel görevi, manevî rehberlik olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle onlar-istisnalar olmakla beraber- fıkıh ve siyasete prensip olarak önem vermezler (Cabiri, 2001:439).

Ehl- i Beyt

Ehl- i Beyt terimi Efe'nin şiirlerinde toplam sekiz yerde geçmektedir. Kerbelâ mersiyelerinde sıklıkla rastlanan Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'in susuz bırakılması tasvirleri, Efe'nin şiirlerinde de güçlü şekilde yer alır. Kerbelâ'da Ehl-i Beyt'in sıcağın kırılması, aşırı sıcağın kuruyan güllere benzetilir. Kerbelâ'da Ehl-i Beyt'in gönülden feryat ettiğini ama bu feryadın olumlu bir karşılık bulmadığına işaret edilir. Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da öldürülmesine Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e bütün peygamberlerin; meleklerin, yerde ve gökte var olan her şeyin, Hz. Ali ve Hz. Fatma başta olmak üzere Ehl-i Beyt'e mensup herkesin, bunların dışında Hz. Meryem, Hızır, Hz. Ebu Bekir, darağacında Mansur'un üzülp ağladığı ifade edilir (Lutfi, 2011: 159).

Alvarlı Efe, hânedân diye telmihte bulunduğu Ehl-i Beyt'e yapılanların acısının derinlerde duyulması gerektiğini ifade etmekte, Kerbelâ'nın yasını tutmayla sağlam Müslümanlık arasında doğrudan bir irtibat kurmaktadır (Lutfi, 2011: 367). Efe'nin şiirlerinde felek muhatap alınır ve ondan Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'in Kerbelâ'da yaşadıklarının hesabı sorulur. Buna göre felek, Hz. Hüseyin'i zulümle/zorla kan denizinin kaptanı yapmış ve Ehl-i Beyt'i felakete sürüklemiştir (Lutfi, 2011: 307).

Efe'nin şiirlerinde yer alan, İmam, Evlad-ı Ali, Evlad-ı rasûl, Ali-Aba, Velâyet şahı, Ehl-i Beyt, Kerbelâ gibi kavramlara yüklediği anlam Şii, Alevî-Bektaşî düşüncesiyle benzerlik taşımaktadır. Buradan hareketle onun Ehl-i Beyt tanımı içerisine sadece beş kişiyi (Hz. Muhammed, Ali Fatma Hasan ve Hüseyin) soktuğu ifade edilebilir. Ehl-i Beyt'in bu kapsamı, Âl-i Abâ teriminde de görülmektedir. Kerbelâ'da öldürenler bazı yerde Âl-i Abâ, bazı yerde Ehl-i Beyt olarak sunulur (Lutfi, 2011: 160-161, 178). Bu da bu iki kavramın aynı muhtevaya sahip olduğunu göstermektedir.

Kerbelâ/Muharrem

Alvarlı Efe muharrem ayı üzerine yazdığı şiirlerinde farklı bir Kerbelâ okuması yapmıştır. Burada, Hz. Hüseyin'den hareketle Ehl-i Beyt'e yönelik duygularını yoğun

hislerle ortaya koymuştur. Şiirlerinin birçok yerinde tasavvufun kuşatıcı yorumu kendisini hissettirenken, söz konusu Kerbelâ olduğunda Efe'nin üslubunun değiştiği, sertleştiği görülmektedir. Ehl-i Beyt'in karşısında olmayı Allah'ın lanetini kazanmanın sebebi olarak gören Alvarlı Efe, Ehl-i Beyt'in karşısında yer alanların sembolü olarak değerlendirdiği Yezid'i açıkça lanetlemekte; davet edip de ona sahip çıkmayan Küfe halkını vefasızlıkla suçlamaktadır. Farklı başlıklarda yazılmış olsa da onun birçok şiirinde Kerbelâ matemine yer verilmektedir.

Onun şiirlerinde Kerbelâ ile ilgili ana temalar, mutasavvıf şairlerin üslubuyla benzerlik taşır. Kerbelâ öncelikli olarak Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'inin karının döküldüğü bir kan gölü, onların susuzluktan kavrulduğu bir çöl; Âl-i Âbâ'nın ekiminin yapıldığı bir tarla, sultanların can verdikleri bir yer; dünyada eşi benzeri olmayan bir bela olarak sunulur. Hz. Hüseyin Kerbelâ'da şehitlerin şahı, hidayet aynası, sonuçları acı olsa da Küfelilerin davetine icap edip sözünü tuttuğu için ahde vefanın incisi, Hz. Peygamber'in gözünün nuru olarak sunulur (Lutfi, 2011:146, 160, 246).

Alvarlı Efe muharremiyelerde Kerbelâ'da yaşanan acının baş sorumlusu olarak gördüğü Küfe halkına, süfi gelenekte pek rastlanılmayan bir tarzda, sert eleştiriler yöneltmiştir. Efe, Küfe halkını, çok sayıda şeylerle suçlamaktadır. Buna göre Küfe halkı Hz. Hüseyin'i aldatmıştır, Medine'den ayrılmasına neden olup Yezid'le ortak hareket etmişler, ona verdikleri sözleri tutmamışlardır. Onların bu desteği Yezid'i başarıya ulaştırmıştır. Küfe halkı vefasızdır. Onlar Hüseyin'i şeriatın hâkim olduğu hilafet yönetimi kurmak için davet etmelerine rağmen Hüseyin ve Ehl-i Beyt'i ölüme terk etmişlerdir.

Efe, Hz. Hüseyin'le birlikte Kerbelâ'da katliama maruz kalanlara atıfta bulunur. Bunlar içerisinde onun kardeşleri, oğulları ve yeğenleri de yer almaktadır. Efe, Ehl-i Beyt'i Hz. Muhammed'in sırlarının mirasçısı olarak sunar ve onları muhabbetin kaynağı olarak nitelendirir. Onun şiirlerinde Hz. Hüseyin, tasavvufta ledünni ilmin önemli aktarım merkezidir. Onun Kerbelâ'da başına gelenler Allah'ın takdiridir. O, kaderine razı olmak suretiyle sabrını ortaya koymuştur. Hz. Hüseyin gibi şeref sahibi bir insanın kıymeti, Kerbelâ'da heder edilmiş, Ehl-i Beyt'in bahçesi soldurulmuştur. Alvarlı Efe bunu, hayret edilecek bir durum olarak sunar (Lutfi, 2011: 160-162).

Alvarlı Efe, bir başka gazelinde ise muharremi bir matem ayı olarak nitelendirir. Çünkü nübüvvet bahçesinin en nadide gülü Hz. Hüseyin bu ayda Kerbelâ'da öldürülmüştür. Bu nedenle iman sahibi herkesin kıyamete kadar Ehl-i Beyt'in ölümüne ağlaması gerekir. Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'in Kerbelâ'da yaşadıkları zulmün dünyada bir başka örneği yoktur. Seyitlerin başı, şehitlerin şahı, Ehl-i Beyt'in başı ve velayet kubbesinin her daim güneş olan Hz. Hüseyin, kâfir ve ahlaksız Yezid tarafından öldürülmüştür (Lutfi, 2011: 178, 247, 362).

Alvarlı Efe muharrem ayını kıyamete eşdeğer gören bir bakış açısına sahiptir. Onun şiirlerinde muharrem ayı adeta kişileştirilir ve ona çeşitli suçlamalar yapılır. Buna göre bu ay can alan, kan döken ve iman ehlinin kalbine ateş koyan, İslam'ın belini kıran bir aydır. Alvarlı Efe Muharrem ayında Müslümanların adeta gülmesini yasaklar. Müslümanlar Ehl-i Beyt'in bu ayda yaşadıklarını düşünmelidir. Ehl-i imanın tamamı bu acıya ağlamalıdır, çünkü Âl-i Abâ'nın boynu bu ayda gaddar Yezid tarafından vurulmuştur (Lutfi, 2011: 427, 494, 630).

Yezid'e lanet

Mersiye ve maktel türü eserlerde sıklıkla görülen Yezid ve Âl-i Abâ ikilisine Alvarlı

Efe de yer verir. Aslında İslam tasavvufunda telin pek işletilmez. Hatta denilebilir ki, tasavvufi düşüncede Kerbelâ'da yaşanan acılar çok yoğun hislerle işlenmiş olmasına rağmen bu konuda dahli olanlara açık bir eleştiri yoktur. Ancak Nakşi-Hâlidî ekolü bu konuda bir istisna teşkil eder. Alvarlı Efe'de bu tespit rahatlıkla görülür. Çünkü o şiirlerinde Yezid'i açıkça lanetlemektedir.

Yezid (v.64/683), Muâviye b. Ebû Süfyan'ın oğlu ve ikinci Emevî halifesidir. O ve ordusu, Hz. Hüseyin ve ailesini Kerbelâ'da şehit etmiştir. Yezid, özellikle sûfi şairlerin dilinde, doğrudan doğruya bir tel'in odağı konumundadır. Bu geleneğe vakıf olan bazı divan şairleri ise Yezid'i bazı olumsuz duygu ve durumların ifadesinde benzetilen (müşebbehün bih) olarak zikretmektedirler. Ayrıca Yezidler, Yezidilik gibi ibarelerle tarihte yaşamış Emevî halifesinden ziyade, bütün kötülüklerin sebebi ve özellikle Hz. Peygamber evlâdının hemen her asırda karşılaşmış olması muhtemel herhangi bir hakaretin sahibini ifade etmek üzere bir "Yezidlik" kavramı oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Sarıkaya, 2004: 346). Özellikle Anadolu Aleviliği şeklinde tanımlanan bazı gruplarda Yezidilik kavramı, doğrudan ya Sünnileri işaret etmekte, ya da Alevî düşüncesine karşı olan herkesi yaftalamak için kullanılmaktadır (Şahin, 2002: 54).

Gerek aruz gerekse hece vezniyle yazılmış çok sayıda Kerbelâ mersiyesi, Türk İslam edebiyatında yerini almıştır. Bu eserlerin hepsinin ortak özelliği, bir yandan Kerbelâ'da Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'in çektiği acıları edebi yönleri güçlü ifadelerle tasvir etmek diğer yandan bu acıya neden olan Yezid ve ordusuna lanet etmektir (Çağlayan, 1997: 75 vd). Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'le ilgili şiirlerde onların düşmanı olarak kabul edilen bazı isimlere lanet okunduğu görülmektedir. Ali'nin bizzat düşmanı Muaviye ve İbn Mülcem görülürken, Hz. Ali'nin şahsına yönelik bir saldırıda bulunmamış olsa da Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'ten birçok kişinin Kerbelâ'da şehit edilmesine sebep olan Yezid b. Muâviye ve Hz. Hüseyin'in mübarek başını gövdesinden ayıran komutanı Şimr doğrudan düşman olarak görülür. Bunlar şiirlerde çok ağır ifadelerle eleştirilmektedir. Bazı şairler Hz. Ali evlâdına karşı gerçekleştirilen bu elim katliamı telin ederken, Muâviye ve babası Ebû Süfyan'ı dâhil etmek suretiyle "Ebû Süfyan evlâdı" ibaresini kullanmaktadırlar. Bazı örneklerde bu zümreye Muâviye'nin annesi Hind'in de dâhil edildiği görülmektedir. Ayrıca şiirlerde doğrudan nefret ve telin odağı olarak zikredilen bu isimler aynı zamanda her çağda kötülük, zulüm ve fitne ile temayüz eden kişiler için bir kıyas malzemesi olarak da kullanılmaktadır (Sarıkaya, 340-41).

Alvarlı Efe, Yezid'i zalim, Ehl-i Beyt'in kanıyla oynayan, kötü yaradılışlı, kâfir, melun ve gaddar sıfatları başta olmak üzere birçok olumsuz sıfatla muttasıf kılar. Ona göre Yezid, Ehl-i Beyt'in kanıyla oynamıştır. Kerbelâ'da Ehl-i Beyt'e kılıç çeken herkes düşmandır ve onlar ebedî cehennemdedirler. Ancak, Efe'nin eleştirilerinin Yezid'le sınırlı tutulmuş olması önemli bir farka işaret eder. Efe, Alevî-Bektaşî algısının zıddına tüm Emevî hanedanlığının düşman kategorisinde görmemektedir. O, Yezid isminden hareketle bütün Emevî hanedanlığına eleştiriler yöneltilmemiştir (Lutfi, 2011: 162-63, 213, 246).

Alvarlı Efe'nin Kerbelâ hâdisesindeki rolü gereği sadece Yezid'i değil, aynı zamanda komutanı Şimr'e de telinde bulunur. O, Yezid'i, scyydilerin başı olarak nitelediği Hüseyin'in başını isteyen karaktersiz bir kişilik, risâlet bağının gülü olan Hüseyin'e ve Hz. Peygamber'in torunlarına cefa eden bir kâfir olarak sunar. Onun ve askerlerinin Hz. Hüseyin'in hane-i saadetine kast ettikleri ve böyle bir acının bir daha görülmediğini ifade eder (Lutfi, 2011: 246-247).

Alvarlı Efe, Hz. Hüseyin'in muazzam bir kişilik olduğunu ve böyle bir zati şehit eden Yezid'in ebedi cehennemde kalmasını Yezid'in dört bir tarafının cehennemde ateşle çevrilmesini, Muhammed'in aynası olarak nitelendirdiği Hüseyin'i karanların tarumar olmasını dilemektedir (Lutfi, 2011: 234,341). Efe, Hz. Hüseyin'in başını kesip Yezid'e götüren komutan Şimr'i, dünyada herkesin fenalığını düşünen bir melun olarak nitelendirmekte ve sultanların sultanı Hz. Hüseyin'e, Hz. Muhammed'in öptüğü yere/boğazına hançer vurulmasını hayretle karşılamakta, bu işi yapan komutanı kâfir olarak değerlendirmektedir (Lutfi, 2011: 341).

Sonuç

Alvarlı Muhammed Lutfi, yaşayış tarzı ve fikirleriyle mensubu olduğu Hâlidî ekolün tüm özelliklerini taşımaktadır. Onun tasavvuf anlayışı oldukça dinamiktir. O, Doğu'da medrese ve tekke geleneğini birleştirerek toplumun din eğitiminde önemli hizmetler görmüştür. Türkçe söylediği didaktik gazelleriyle halkın dini ve dünyevi hayatına yön vermiştir. Onun şiirlerinde tasavvuf felsefesinin incelikleri rahatlıkla görülmektedir.

Efe'nin şiirlerinde Hz. Ali ve Hz. Fatma, Hasan, Hüseyin, Ehl-i beyt, Âl-i Abâ, Kerbelâ ve Yezid'e lanet gibi birçok kavrama yer verilmiştir. Onun şiirlerinde yer alan Ehl-i beyt, Âl-i Abâ, Evlâd- Resûl, Âl-i Zehrâ gibi kavramlar, Kerbelâ'da katliama maruz kalmış kişiler olarak takdim edilir. Bu nedenle şiirlerde Kerbelâ'da sıkıntı çeken insanların halini tasvir etmek için bu kavramların birbirlerinin yerlerine kullanıldıkları görülmektedir. Bu kavramlar, Şii düşüncesinde ve Alevî-Bektaşî nefeslerinde de yer almaktadır. Ancak, Efe'nin düşüncesinde bu kavramların ideolojik bir arka planı yoktur.

Onun sahabeye bakışı, klasik Sünnî düşünceden izler taşır. O, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e sıklıkla atıf yapmıştır, fakat bu durum, onun Hz. Peygamber'in diğer diğer sahabesini, özellikle ilk halifeleri yok saymaya, Şii, Alevî-Bektaşîlerde var olan bakış açısını paylaşmaya götürmemiştir. Ona göre Ehl-i Beyt'e ve dört halifeye buğz etmek, Allah'ın lanetine sebeptir. O, birçok şiirinde Ehl-i Beyt, Âl-i Abâ ve dört halifeyi birlikte zikretmek suretiyle bunların İslam düşüncesinin iki ayrılmaz değeri olduğuna işaret etmektedir. Onun düşüncesinde sahabe arasında bir üstünlük arayışı yoktur. Sünnî gelenekte yer alan hilafet sıralaması, onun şiirlerinde aynen yer alır. Ancak ilk dört halifenin hilafete geliş sıralamasının, aynı zamanda üstünlük sıralaması olduğu yönünde siyasi bir meşrulaştırım amacı güden fikri alt yapı onun düşüncesinde yer almamaktadır. Bu durum, bir yandan onun düşüncesinde Sünnîliğin izlerini, diğer yandan Şii düşünceyle farkını ortaya koymaktadır.

Alvarlı Efe'nin şiirlerde Hz. Ali isim ve sıfatlarıyla birlikte diğer sahabeye göre biraz daha fazla ön plana çıkması, onun tarikat silsilesinin Hz. Ali'ye ulaşıyor olmasına bağlanabilir. Ona göre Ehli Beyt, Hz. Muhammed'in sıralarının mirasçısı ve muhabbetin kaynağıdır. Hz. Hüseyin, ledünni ilmin en önemli aktarım merkezidir.

Alvarlı Efe, Ehl-i Beyt'in karşısında olmayı Allah'ın lanetini kazanmanın sebebi olarak görmektedir. Onun düşüncesinde Yezid, Ehl-i Beyt'e düşmanlığın sembolüdür. Bu nedenle Yezid ve komutanı Şimr'i, diğer sûfi ekollerde görülmeyen bir tarzla lanetlemektedir. Ancak onun Yezid ve Şimr'e yönelik laneti, sadece bu ikisiyle sınırlı kalmıştır. Şii, Alevî-Bektaşî düşüncesinde görüldüğü üzere bunlardan hareketle telin uygulaması tüm Emevî hanedanlığına teşmil edilmemiştir. Bu da Efe'nin düşünce sisteminin Alevî-Bektaşî düşüncesinden farklı olduğunun önemli göstergelerinden birisidir.

Kaynakça

- Algar, H. (1997). "Halidiyye". DİA, XV, 295-297, İstanbul.
- Arslanoğlu İ.(1997). Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Aşkar, M. (2001). Tasavvuf Tarihi Literatürü. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Belâzuri, A. (1996). Kitabu Cümel min Ensabi'l- Eşraf. Beyrut.
- Cabiri, M. A. (2001). Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı. (Çev. Burhan Koroğlu vd.). İstanbul: Kitabevi.
- Çağlayan, B. (1997). Kerbelâ Mersiyeleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçek, Y. (1982). Haririzâde Hayatı ve Eserleri, Tıbyânu Vesâil Muhtevası ve Kaynakları. İstanbul: İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü.
- Ergun, S. N. (trz). Hatâyî Divanı, Şah İsmail-i Safevî, Hayatı ve Nefesleri. İstanbul.
- Fevzi, F. Ö. (1999). "Ehl-i Beyt Üzerine". (Çev. M. Bahaüddin Varol). SÜİFD, sayı: IX, 397-404.
- Fiğlah, E. R. (2008). İmamiyye Şiası. İstanbul: Ağaç Kitabevi.
- İbn Manzûr, E. (tsz.). Lisânu'l-Arab. Beyrut.
- İsfehani, R. (1452). el-Müfredât fi Garibi'l- Kur'ân. Mısır.
- İşcan, M. Z. (2002). "İmamiyye Şiası'nda Politik Bir Teori Olarak İmamet'in imkânı". EKEV Akademi Dergisi, 10,73-94.
- Karabiber, N. K. (2007). Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Erken Dönemdeki Yansımaları (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuleyni, E. (1983). el-Kâfi. (Nşr. A. E. el- Gaffâr). Tahran.
- Kutlu, S. (2000). "Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi". İslâmiyyât, III/3, 99-120.
- Lutfî, Hâce Muhammed (2011). Hulâsatü'l-hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî. (Yay. Haz. Kutlu), İstanbul: Damla Yay.
- Kutlu, H. (2006). Hâce Muhammed Lutfî (Efe Hazretleri): Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri, İstanbul: Damla Yay.
- Maturidi, E. (2005). Tevilâtu Ehl'i-Sunne. (Tahk, Mecdi Bâsallüm). Beyrut.
- Nesîmî Divanı (1990). (Haz. Hüseyin Ayan). Ankara.
- Onat, H. (2007). "Bilgi, Bilim ve Yöntem". İlitam İslam Bilimlerinde Yöntem, Ankara 2-26.

- Öz, M. (1994). "Ehl-i Beyt". DİA, X: 498-501.
- Özkan, A. (2013). Eşrefoğlu Rûmi Hayatı, Tasavvufî Görüşleri ve Eşrefiyye Tarikatı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Râzî, E. (1981). Tefsiru'l- Fahri'r- Râzî: et-Tefsirü'l-kebir ve Mecatihu'l-Gayb. Beyrut.
- Safer Baba (1998). Tasavvuf Terimleri. İstanbul.
- Sarıkaya, M. S. (1998). "Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri". SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 3, 93-102.
- Sarıkaya, M.Y. (2004). Türk-İslam Edebiyatında Hz. Ali (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, H. (2002). Bâtınlık-Alevilik İlişkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taberi, M. (Tsz.). Tarihu'l- Ümem ve'l- Mülük. Beyrut
- Turgut, K. (2010). "Türk Edebiyatında Farsça Yazılmış Kerbelâ Mersiyeleri". Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ, Sivas, 509-520.
- Uludağ, S. (1997). "Hâlidîyye". DİA, XV, 297-298.
- Uludağ, S. (1989). "Âl-i Abâ". DİA, II,306-307.
- Uyar, G. (2004). Ehl-i Beyt. İstanbul: Gelenek Yay.
- Yusuf Has Hâcib. (1988). Kutadgu Bilig (Çev. Reşid Rahmeti Arat). Ankara: T.T.K. Yay.
- Zebidi, M. (t.y.). Tâcu'l-Arus min Cevahiri'l-Kâmus. Beyrut.